

De never-ending story

Sommige verhalen eindigen nooit. Niet omdat er steeds nieuwe feiten worden ontdekt, maar omdat het oorspronkelijke narratief zichzelf blijft voeden. De geschiedenis van de Bijlmerramp laat zien hoe dat kan gebeuren.

In de jaren na de ramp ontstond een wisselwerking tussen onderzoeksjournalistiek en politiek, maar ook wisselwerking met gevoelens die in de Bijlmermeer leefden.

Journalisten brachten nieuwe vermoedens en vragen naar buiten; politici gebruikten die publicaties als aanleiding voor Kamervragen en politieke druk. De politieke aandacht gaf de journalistieke verhalen vervolgens extra gewicht. Zo ontstond een zichzelf versterkend proces, waarin journalistiek en politiek elkaar wederzijds legitimeerden. Daarmee kregen de zorgen van de Bijlmermeer aandacht.

Dat mechanisme is op zichzelf niet ongebruikelijk. Integendeel, het behoort tot de dynamiek van een open democratie. Problematisch wordt het pas wanneer hypothesen zich ontwikkelen tot overtuigingen, terwijl de feitelijke onderbouwing uitblijft.

In het dossier van de Bijlmerramp zijn in de loop der jaren verschillende theorieën naar voren gebracht over onder meer de vliegroute, de lading, de rol van buitenlandse inlichtingendiensten en een vermeende doofpot. Veel van deze onderwerpen zijn uitgebreid onderzocht, zowel binnen het luchtvaartongevallenonderzoek als tijdens de parlementaire enquête. Voor een aantal van de meest verstrekkende veronderstellingen is uiteindelijk geen verifieerbaar bewijs gevonden.

Toch bleven sommige van deze verhalen terugkeren. Niet omdat nieuwe feiten beschikbaar kwamen, maar omdat dezelfde interpretaties steeds opnieuw werden herhaald. Daardoor ontstond een opmerkelijk verschijnsel: de oorspronkelijke speculaties werden gaandeweg niet langer gelegitimeerd door nieuw bewijs, maar door hun eigen geschiedenis. Dat een theorie jarenlang onderwerp van discussie is geweest, werd voor sommigen op zichzelf een argument om haar te blijven herhalen.

Daardoor lijkt een cirkelredenering te ontstaan. De journalist verwijst naar de politieke discussie als bevestiging dat zijn vragen terecht waren. De politicus verwijst naar de

journalistieke publicaties als rechtvaardiging voor zijn politieke optreden. Zo blijven beiden elkaar, ook vele jaren later, impliciet bevestigen, terwijl de vraag naar nieuw, onafhankelijk bewijs op de achtergrond raakt, maar ook niet te leveren is. De zoektocht naar datgene wat niet bestaat is eindeloos en blijft spannend tot aan het 'einde der dagen'.

Dat betekent niet dat de oorspronkelijke vragen onredelijk waren. Direct na een grote ramp zijn kritische vragen onmisbaar. Journalisten moeten onderzoeken en politici moeten de regering controleren. Maar dezelfde maatstaf geldt ook voor de antwoorden. Wanneer uitgebreid onderzoek en latere evaluaties bepaalde hypothesen niet bevestigen, vraagt een evenwichtige benadering ook om de bereidheid eerdere aannames te heroverwegen.

Juist daarin ligt de waarde van primaire bronnen. Zij maken het mogelijk terug te keren naar wat aantoonbaar is vastgesteld, los van de dynamiek van media en politiek. Dat lijkt mij een belangrijke les van de Bijlmervliegramp: niet dat vragen gevaarlijk zijn, maar dat vragen uiteindelijk ook een antwoord en begrenzing moeten kunnen krijgen. Anders dreigt een narratief zichzelf in stand te houden, ook wanneer het bewijs daarvoor uitblijft.